

ACTA HISTRIAE
27, 2019, 2

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185 (Print)
ISSN 2591-1767 (Online)

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE
27, 2019, 2

KOPER 2019

ISSN 1318-0185 (Tiskana izd.)
ISSN 2591-1767 (Spletna izd.)

UDK/UDC 94(05)

Letnik 27, leto 2019, številka 2

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralic (HR), Darko Darovec, Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleksej Kalc, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Aleš Maver, Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Jože Pirjevec, Claudio Povalo (IT), Marijan Premović (MNE), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

**Uredniki/Redattori/
Editors:**

Gorazd Bajc, Urška Lampe, Arnela Abdić

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Urška Lampe (slo.), Gorazd Bajc (it.), Petra Berlot (angl., it.)

**Lektorji/Supervisione/
Language Editor:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.), Arnela Abdić (angl.)

**Stavek/Composizione/
Typesetting:**

Založništvo PADRE d.o.o.

**Izdajatelj/Editori/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria[®] / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente[®]

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000
Koper-Capodistria, Garibaldijeva 18 / Via Garibaldi 18
e-mail: actahistriae@gmail.com; www.zdjp.si

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research Agency, Mestna občina Koper, Luka Koper d.d.

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

Tempelj Al-Khazneh v Petri, v Jordaniji, prestolnici Nabatejskega kraljestva / Il tempio di El Khasneh a Petra, in Giordania, la capitale del Regno nabateo / Al-Khazneh temple in Petra, Jordan, the capital of the Nabatean Kingdom (Wikimedia Commons).

Redakcija te številke je bila zaključena 30. junija 2019.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: Thomson Reuters: Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL)

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si>.
All articles are freely available in color via website <http://www.zdjp.si>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Mohammed Al-Nasarat: Ceremonies and Rituals in Nabataeans Society (312 BC – 106 AD)..... 199
Cerimonie e riti nella società dei Nabatei (312 A.C. – 106 D.C.)
Svečanosti in obredi v nabatejski družbi (312 BC – 106 AD)

Simon Malmenvall: »Latinsko–grški« (katoliško–pravoslavni) odnosi v jeruzalemskem kraljestvu: primer potopisa staroruskega igumana Danijela 233
Le relazioni tra «latini e greci» (cattolici e ortodossi) nel Regno di Gerusalemme: il diario di viaggio del igumeno Daniele della Terra dei Rus'
»Latin–Greek« (Catholic–East Orthodox) Relations in the Kingdom of Jerusalem: The Case of the Travel Diary of Hegumen Daniel from Rus'

Agustí Alcoberro: From Barcelona to Timișoara and Belgrade – with stops in Vienna. Exiles from the War of the Spanish Succession (1702–1714) to the Ottoman–Venetian war (1714–1718) 255
Da Barcelona a Timișoara e Belgrado, con fermate a Vienna. L'esilio dalla guerra di successione Spagnola (1702–1714) alla guerra Turco–Veneziana (1714–1718)
Iz Barcelone do Temišvara in Beograda – s postanki na Dunaju. Izgnanci med špansko nasledstveno vojno (1702–1714) in beneško–avstrijsko turško vojno (1714–1718)

Andrej Rahten: Šentiljska šola med dvema državama. Prevrat v luči šolske kronike Silvestra Košutnika 279
La scuola di Šentilj tra due stati. Il rovesciamento del potere alla luce della cronaca scolastica di Silvester Košutnik
The School of Šentilj between the Two States. The Overturn as Reported in the School Chronicle of Silvester Košutnik

Gregor Novak: Mariborski župani in pot do uspešne elektrifikacije mesta	297
<i>I sindaci di Maribor e il percorso di successo dell'elettrificazione cittadina</i>	
<i>Mayors of Maribor and the Way to Successful Electrification of the City</i>	
Andreja Valič Zver: Jože Pučnik: dialog z Ljubom Sircem	315
<i>Jože Pučnik: dialogo con Ljubo Sirc</i>	
<i>Jože Pučnik: Dialogue with Ljubo Sirc</i>	
Dejan Jović: Interpretiranje „Domovinskog rata“ (1991–1995) u procesu rekonstruiranja hrvatskog nacionalnog identiteta	341
<i>L'interpretazione della «Guerra patriottica» (1991–1995) nel processo di ricostruzione dell'identità nazionale croata</i>	
<i>Interpreting the “Homeland War” (1991–1995) and Re-Construction of Croatian National Identity</i>	
Navodila avtorjem	359
<i>Istruzioni per gli autori</i>	362
<i>Instructions to authors</i>	366

INTERPRETIRANJE „DOMOVINSKOG RATA“ (1991–1995) U PROCESU REKONSTRUIRANJA HRVATSKOG NACIONALNOG IDENTITETA

Dejan JOVIĆ

Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, 10 000 Zagreb, Hrvatska
e-mail: dejan.jovic@fpzg.hr

IZVLEČEK

Po vojni v devetdesetih letih je bila hrvaška nacionalna identiteta v največji meri izgrajena z interpretacijo te vojne. Vendar je ta interpretacija selektivna, saj izključuje tista dejstva in spomine, ki ne ustrezajo ideji nove nacionalne identitete. Članek opredeljuje glavne elemente pripovedi o »domovinski vojni« v sodobni Hrvaški in razloži razloge, zakaj je vojna tako pomemben element v procesu izgradnje nacionalne identitete.

Ključne besede: narodna identiteta, Domovinska vojna, Hrvaška, politični in nacionalni miti, nacionalizem, Jugoslavija

L'INTERPRETAZIONE DELLA «GUERRA PATRIOTTICA» (1991–1995) NEL PROCESSO DI RICOSTRUZIONE DELL'IDENTITÀ NAZIONALE CROATA

SINTESI

Dopo la guerra degli anni '90, l'identità nazionale croata venne costruita in gran parte attraverso l'interpretazione di questo conflitto. Questa interpretazione però risulta essere selettiva perché esclude quei fatti e quei ricordi che non corrispondono all'idea di una nuova identità nazionale. Il presente articolo identifica i principali elementi della narrativa intorno alla «guerra patriottica» nella Croazia contemporanea e discute le ragioni per cui la guerra è un elemento così importante nel processo della costruzione di un'identità nazionale.

Parole chiave: identità nazionale, Guerra patriottica, Croazia, miti politici e nazionali, nazionalismo, Jugoslavia

UVOD

Kad je 22. juna 2016. u Hrvatskom Saboru mandatar za sastav nove hrvatske vlade, Tihomir Orešković, predstavio program svoje vlade, rasprava parlamentarnih zastupnika se u najvećoj mjeri koncentrirala na pitanja prethodnih ratova: Drugog svjetskog rata i „Domovinskog rata“¹ iz devedesetih godina, iako u samom premijerovom govoru te teme skoro nisu bile ni spomenute. Mandatar Orešković, koji je u hrvatsku politiku – i to na sam njen vrh – došao iz poslovnog sektora i iz inozemstva, dakle kao neka vrsta *outsider-a*, bio je zapanjen takvom diskusijom. U zemlji koja je tek tri godine ranije ušla u Europsku uniju, i koja se potom suočila s velikom ekonomskom krizom povezanom s kolapsom njene najveće tvrtke – koncerna Agrokor² – moglo se očekivati da su druge teme prioritet. Ali, nakon što je ostvarila svoj treći (nakon postizanja međunarodnog priznanja i teritorijalne reintegracije u devedesetim godinama) veliki i objedinjujući „nacionalni cilj“³ – ulazak u NATO i Europsku uniju – javile su se stare identitetske podjele, koje su jedno vrijeme bile marginalizirane kako bi se postigao „savez za Europu“.⁴

Identitetske podjele u hrvatskom društvu u velikoj se mjeri izražavaju kroz interpretaciju prethodnih ratova, prije svega Drugog svjetskog i „Domovinskog“. Podjela na liberalno-lijeve i konzervativno-desne partije određena je trima faktorima: obiteljskom poviješću povezanom sa sudjelovanjem u domobranskim i ustaškim s jedne, i partizanskim jedinicama s druge strane; položajem na skali na kojoj na jednoj strani stoji sekularnost, a na drugoj politički katolicizam; te političkom geografijom povezanom s ratom iz devedesetih godina.⁵ Birači čiji su preci bili ustaše ili domobrani, koji su katolici i smatraju tu činjenicu bitnom za vlastiti identitet, te koji dolaze iz krajeva koji su bili direktnije pogođeni ratom u devedesetim mnogo su skloniji glasati za Hrvatsku demokratsku zajednicu (HDZ) i slične konzervativne i nacionalističke stranke. Na drugoj strani, oni koji dolaze iz partizanskih obitelji, koji su agnosticici ili ateisti i dolaze iz dijelova Hrvatske u kojima nije bilo rata, glasaju više za Socijaldemokratsku partiju (SDP) i druge liberalno-lijeve stranke. Prelasci s jedne na drugu stranu politič-

1 Pojam „Domovinski rat“ ušao je u široku upotrebu u hrvatskom dominantnom političkom diskursu, koji je u zadnjih više od dvadeset godina stvarao mit o „Domovinskom ratu“ (Jović, 2017). Radi se o političkom pojmu kojeg stoga treba staviti pod navodnike u okviru znanstvenog članka. Pojam je preuzet iz sovjetskog vokabulara, te je u hrvatskom javnom diskursu između 1945. i 1948. korišten kao prijevod termina Veliki otadžbinski (domovinski) rat (Великая Оте́чественная война) kojeg su Sovjeti koristili za rat koji su vodili s Hitlerovom Njemačkom 1941–1945. U Zagrebu je, tako, 1946. objavljena knjiga pod naslovom „Priče iz Domovinskog rata“ (Beskromni, 1946). Za utjecaje staljinističkog razdoblja na nacionalnu politiku Franje Tuđmana, koji je rat u Hrvatskoj 1991–1995 nazvao „Domovinskim“, vidjeti u Jović, 2015b.

2 Za slučaj Agrokor, povezanost s politikom i državom, te posljedice, v. Ivanković, 2017.

3 Za tri velika nacionalna cilja hrvatske politike od 1991. do 2013., v. Jović, 2011; Šelo Šabić, 2014.

4 Za proces pluralizacije i polarizacije hrvatske političke scene nakon ulaska u EU, v. Jović, 2015a.

5 Za izbornu ponašanje birača u Hrvatskoj, v. Henjak, 2011; Šiber, 1997. Henjak (2011, 30) zaključuje da su „studije ideološke samoidentifikacije pokazale da se hrvatski birači ideološki određuju prema ljevici i desnici uglavnom na temelju njihova odnosa prema povijesti, tradicionalnim vrijednostima i religiji“. Isto je i sa studijama izbornog ponašanja.

kog spektra su rijetki. Te dvije glavne hrvatske političke stranke uspijevaju opstati – i zajedno prikupiti između 60 i 70 posto glasova na parlamentarnim izborima – između ostalog i zato što su socijalne i političke podjele povezane s povijesnim i identitetskim pitanjima u Hrvatskoj duboke i dugotrajne.

Opsjednutost ratnim temama – bilo onima iz devedesetih ili iz četrdesetih godina 20. stoljeća – vidljiva je i pri analizi medijskog prostora u Hrvatskoj (Kølsto, 2009). Rat se u Hrvatskoj smatra temeljnim pitanjem nacionalnog identiteta, pa se o njemu često govori, ne samo u javnom nego i u privatnom prostoru. Na anegdotalnoj razini, to je vidljivo iz konverzacija koje Hrvati imaju sa strancima koji posjete Hrvatsku. Mnogi od njih smatraju da je potrebno da strancima objasne što se u Hrvatskoj događalo u tim ratovima. Rat je ostavio duboke traume, te je bio fundamentalni događaj čije su posljedice na osobne i kolektivne identitete ostale dugotrajne, i još traju.⁶ Ali, istodobno, tom se ratu ne dopušta da bude „zaboravljen“, odnosno da se o njemu govori kao o prošlosti (Jović, 2012). Po količini informacija o ratu u svakodnevnom medijskom i političkom prostoru, kao i po relevantnosti te teme za suvremena identitetska pitanja, Hrvatska predstavlja iznimku u odnosu na druge post-jugoslavenske zemlje, čak i u odnosu na Bosnu i Hercegovinu, u kojoj je rat ostavio veće materijalne posljedice i veće ljudske gubitke.⁷ Identitetska politika omogućava ratu da se nastavi kroz „rat za interpretaciju rata“, kako je o tom procesu svojedobno govorio Vladimir Šeks, dugogodišnji političar iz Hrvatske demokratske zajednice (HDZ). Bitka za interpretaciju rata, rekao je on, sastavni je dio „Domovinskog rata“, te ju je potrebno dovršiti na isti način – pobjedonosno – kao i prethodne faze tog rata. Tranzicija iz rata u mir, stoga, nije dovršena, pa Hrvatska i dalje živi u poslijeratnom, a ne u potpuno mirnodopskom razdoblju.

Ovaj članak bavi se pitanjem: zašto su prethodni ratovi tako važni za hrvatski nacionalni identitet? Zašto se politički akteri i građani ne mogu odvojiti od te teme, nego ona predstavlja određujuće pitanje za suvremeni identitet?

VAŽNOST RATOVA ZA HRVATSKI NACIONALNI IDENTITET

Službeni narativi koji su se u Hrvatskoj formirali nakon kraja Domovinskog rata (1995.) tretiraju taj rat kao novi početak, kao *nulti moment* (*Stunde Null*) jer smatraju da je Hrvatska nastala u tom ratu, te je stoga – bez rata – ne bi bilo kao samostalne i suverene države.⁸ Zbog toga se o ratu ne govori kao o tragediji ili događaju kojeg treba samo komemorirati, nego kao o događaju kojeg treba slaviti i isticati kao pozitivan primjer, odnosno kao društveni uzor za sadašnjost i budućnost. „Domovinski rat“ postaje tako događaj-uzor, koji pokazuje kako je moguće postići nacionalno jedinstvo, a time i prevladati podjele koje su nastale u prethodnim ratovima (Drugom svjetskom ratu) i u razdoblju socijalizma u Hrvatskoj (od 1945. do 1990.).

6 Za ratne traume v. Blanuša, 2017; Ljubojević, Jerman & Bovan, 2017; Čorkalo Biruški & Ajduković, 2009.

7 Za diskurse o ratu, koji su u Bosni i Hercegovini razvijeni nakon rata, v. Helms, 2007.

8 Za koncept *nultog momenta* u kontekstu post-jugoslavenskih ratova v. Šelo Šabić, 2003.

Takva „upotreba rata“ temelji se, međutim, na selektivnom interpretiranju prošlosti, koja uključuje i *tabuizaciju* i *totemizaciju*.⁹ Tabuizacija uključuje izostavljanje ili namjerno ignoriranje onih povijesnih činjenica koje se ne uklapaju u novostvoreni mit o „Domovinskom ratu“ (Jović, 2017). Primjerice, taj narativ pretpostavlja da su svi u Hrvatskoj željeli nezavisnost, te je stoga rat za nezavisnost – kojeg se u službenim dokumentima kao što je parlamentarna Deklaracija o Domovinskom ratu (2000) tretira kao „pravedan, oslobodilački i obrambeni“ – bio nužan kako bi se zaštitila volja cijelog naroda. No, iz tog se narativa izostavlja činjenica da je javno mnijenje Hrvatske bilo podijeljeno i nejedinstveno po pitanju izlaska Hrvatske iz Jugoslavije. U ispitivanju javnog mnijenja koje je proveo zagrebački Fakultet političkih znanosti u martu 1990., neposredno pred prve demokratske izbore, samo je 11,5 posto građana izjavilo da želi da Hrvatska izađe iz Jugoslavije, bez obzira na posljedice, i bez obzira na to kakvu će poziciju prema tom secesionističkom zahtjevu zauzeti ostale jugoslavenske republike (Grdešić, 1990). Isti postotak građana (11,5) smatrao je upravo suprotno: da bi se Jugoslavija trebala preurediti na unitaristički način, tako da se ukinu republike i pokrajine i da se stvori unitarna jugoslavenska država. Najveći broj građana bio je za konfederacijsko uređenje odnosa u Jugoslaviji (50 posto), dok je oko 25 posto građana bilo za održanje statusa quo, odnosno za dosljedno poštivanje ustavnog uređenja koje je određeno Ustavom SFRJ i SR Hrvatske iz 1974. godine, a koje je, uz snažne federalističke imalo i neke konfederalističke elemente (Mirić, 1984).

U stvarnosti, dakle, Hrvatska je dočekala višepartijske izbore 1990. godine kao duboko podijeljeno društvo¹⁰, u kojem je najveći broj građana bio za neku vrstu kompromisa koji bi ipak očuvao neki zajednički okvir s drugim jugoslavenskim republikama, dok je izrazita manjina bila za radikalno restrukturiranje, bilo kroz potpuno odcjepljenje iz Jugoslavije ili kroz ukidanje republika, pa i Hrvatske, kako bi se stvorila unitarna Jugoslavija. Danas je, međutim, ta činjenica – utemeljena na akademskom istraživanju iz marta 1990. – u Hrvatskoj „skrivena“, jer narušava kasnije stvoren mit o tisućugodišnjoj želji svih Hrvata za svojom nezavisnom državom.

Hrvatska nije, naravno, bila jedina zemlja čije je javno mnijenje u važnim momentima odluke bilo podijeljeno po pitanju suverenosti. U tri nedavna referenduma o nezavisnosti, održanima u Quebecu, Crnoj Gori i Škotskoj, građani su bili podjednako podijeljeni po tom centralnom pitanju.¹¹ U slobodnom – ili približno

9 Za koncepte tabuizacije i totemizacije u stvaranju mitova, v. Blanuša, 2017.

10 Koncept „podijeljenog društva“ ne odnosi se samo na etničke podjele, koje su 1990. i 1991. u Hrvatskoj bile vrlo duboke, nego i na fundamentalne političke i identitetske pojave koje postoje i unutar svake etničke grupe. Za primjenu tog koncepta na post-jugoslavenske slučajeve, v. Kasapović, 2005. Mirjana Kasapović opisuje Bosnu i Hercegovinu kao „podijeljeno društvo“ i „nestabilnu državu“ i u tom smislu je u pravu. Međutim, i Hrvatska je bila takva 1990. Mit o „Domovinskom ratu“ to negira, jer isključuje Srbe, etničke Jugoslavene i one Hrvate koji su bili protiv nezavisnosti Hrvatske iz kalkulacije – kao da ih nije bilo. Radi se o manipulaciji.

11 Na referendumu o nezavisnosti Québeca od Kanade, 30. oktobra 1995, za nezavisnost bilo je 49.4 posto građana, a protiv 50.6 posto. U Crnoj Gori, na referendumu 21. maja 2006, za nezavisnost je bilo 55.5 posto, a protiv 44.5 posto. U Škotskoj, na referendumu 18. septembra 2014, za nezavisnost je bilo 44.7 posto, a protiv 55.3 posto.

slobodnom – društvu o svim pitanjima, pa i o tome, vodi se ozbiljna diskusija, pa je logično da građani misle različito. U slobodnim društvima, kao i u stvarnosti, nije istina da svi građani – ili čak da većina njih – želi državnu samostalnost za svoju regiju, naciju ili historijsku zemlju.¹² To je slučaj samo u kasnijim mitskim interpretacijama, ali ne u stvarnosti.

U današnjoj interpretaciji, koju oblikuje i naracija iz Ustava Republike Hrvatske, građani Hrvatske su bili, navodno, jedinstveni u stavu da žele hrvatsku državu. Štoviše, tvrdi se da je hrvatska nezavisnost izraz višestoljetnog – ili čak i tisućljetnog – „sna“, neprekinute želje za nezavisnošću. Činjenica da je ispitivanje javnog mnijenja koje smo ovdje naveli pokazala nešto drugo, jednostavno se ignorira, kako bi se ex-post opravdalo stvaranje hrvatske države i njeno međunarodno priznanje.

Mnogo je takvih primjera selektivnosti ili čak i falsificiranja činjenica kako bi se opravdao mit. Primjerice, danas se referendum koji je u Hrvatskoj održan 19. maja 1991. interpretira isključivo kao „referendum o nezavisnosti“, pri čemu se „zaboravlja“ na samo referendumsko pitanje. Ono nije bilo – kao što je bilo u Sloveniji – eksplicitno i jasno: "za" ili "protiv" nezavisnosti, nego je glasilo:

Jeste li za to da Republika Hrvatske, kao suverena i samostalna država, koja jamči kulturnu autonomiju i sva građanska prava Srbima i pripadnicima drugih nacionalnosti u Hrvatskoj, može stupiti u savez s drugim republikama (prema prijedlogu Republike Hrvatske i Republike Slovenije za rješenje državne krize SFRJ)?

Na taj referendum, koji se danas smatra „temeljem hrvatske državnosti“, izašlo je i glasalo 83,56 posto građana, od kojih je 94,17 posto glasalo „za“. Već i tako visok stupanj unisonosti pokazuje da se u maju 1991. više nije moglo govoriti o slobodnoj atmosferi. Nije bilo moguće bez straha od posljedica u javnosti zagovarati unitarnu opciju, pa čak ni za održanje statusa quo. U razdoblju od samo godine dana, od marta 1990. do maja 1991. smanjila se mogućnost slobodnog izbora, te je u tom smislu Hrvatska postala manje liberalna zemlja nego što je bila do početka prvih nasilnih akata, koji su već u augustu 1990. počeli na teritoriju gdje su Srbi činili većinu stanovništva. Međutim, čak i ako zanemarimo neliberalni karakter referenduma, postavlja se pitanje: što je, zapravo, značila takva odluka? Da li se podrška odnosila samo na prvi od tri dijela referenduskog pitanja (suverenost i samostalnost) a ne i na druga dva dijela (kulturnu autonomiju za manjine i konfederacijske veze s drugim republikama)? Samo zbog selektivnosti i manipulativnosti kasnijih interpretacija, ta se referendumska odluka može tumačiti tako jednoznačno.

Da bi izbjegla takve ustavno-političke nesporazume koji bi mogli dovesti u pitanje ne samu nezavisnost nego poželjnu interpretaciju puta kojim je ona postignuta, Hrvatska je naknadno, 1997. unijela u svoj Ustav amandman koji je postao članak 141. (danas 142.) Ustava, u kojem stoji: „Zabranjuje se pokretanje postupka udruživanja Republike Hrvatske u saveze s drugim državama u kojem bi udruživanje dovelo, ili moglo dovesti, do obnavljanja jugoslavenskoga državnog zajedništva, odnosno neke

12 Za ovaj argument, v. Jović, 2014.

balkanske državne sveze u bilo kojem obliku“. Taj amandman je, međutim, u izravnoj suprotnosti s referendumskim pitanjem iz 1991. godine, koje eksplicitno uključuje i mogućnost konfederalnog povezivanja s drugim jugoslavenskim republikama. Ako se referendumom izražena volja kasnije može djelomično poništiti (u dvije trećine) odlukom parlamenta, onda referendum nije niti može biti „temelj državnosti“.

Službeni narativ o Domovinskom ratu ima mnoge i značajne elemente interne nekonzistentnosti, pa i proturječnosti. Primjerice, iako sam Ustav tvrdi da se hrvatska državnost temelji na vrlo dugoj tradiciji „hrvatskog državnog prava“ (još od srednjevjekovnog hrvatskog kraljevstva), narativ o Domovinskom ratu govori o stvaranju hrvatske države tek kroz taj rat, tj. od 1991. do 1995. Taj narativ, štoviše, tvrdi da prije toga Hrvatska zapravo nije postojala (ili da je bila „okupirana“ u okvirima drugih političkih formacija, kao što su Austro-Ugarska, Mletačka Republika/Italija ili Jugoslavija), ali istodobno koristi pojam „branitelji“ za veterane iz tog rata. Nije jasno kako su branitelji mogli braniti Hrvatsku, ako ona nije postojala nego je tek stvorena u Domovinskom ratu.

Istovremeno, jednostrane interpretacije referenduma „zaboravljaju“ da je Hrvatska dobila međunarodno priznanje tek nakon što je – u jesen 1991. – započeo rat na njenom teritoriju. Sam referendum nije doveo do priznanja, jer nijedna relevantna država nije priznala Hrvatsku (kao ni Sloveniju) odmah nakon proglašenja rezultata referenduma. Da je ostalo samo na referendumu i na jednostranom proglašenju nezavisnosti nakon toga, te dvije države vjerojatno ne bi bile priznate, kao što ni Katalonija, ni Republika Srpska, ni Ilirida (u zapadnoj Makedoniji), ni Republika Srpska Krajina nisu bile priznate po održanju njihovih referenduma o nezavisnosti. Uostalom, o tome svjedoči i činjenica da su glavne međunarodne sile tog vremena – Sjedinjene Američke Države i tadašnja Europska zajednica od 12 članica – tražile od Hrvatske i Slovenije da suspendiraju svoje deklaracije o nezavisnosti kako bi se pokušalo naći neko kompromisno rješenje, možda u obliku post-jugoslavenske konfederacije (Glaurdić, 2011). Obje te države na to su i pristale, djelomice i stoga što se radilo ipak samo o suspendiranju a ne i o poništavanju tih deklaracija. Bilo bi stoga korektno reći da je referendum bio značajan korak prema nezavisnosti, ali ga bez rata – i to rata u Hrvatskoj, ne onog u Sloveniji – ne bi bilo moguće materijalizirati u samom međunarodnom priznanju.

Rat je bio glavni – iako ne i jedini – razlog za postizanje međunarodnog priznanja Hrvatske, do kojeg je došlo 15. januara 1992., kad je međunarodna zajednica promijenila svoj raniji stav i prihvatila novi pogled na pitanje priznanja – temeljem zaključaka Badinterove komisije – da je Jugoslavija „država u nestajanju“.¹³ Do promjene je došlo zbog toga što se pokazalo da Jugoslavija više ne može i/ili ne želi zaštititi sve svoje građane, nego da čini upravo obrnuto: naoružava pojedine paravojne formacije dok se njene vojne, policijske i sigurnosne snage raspadaju na način da pojedine frakcije postaju kadrovski rezervoar za formiranje novih, međusobno suprotstavljenih,

13 Za detaljan opis Badinterovih zaključaka, v. Degan, 1991. Za interpretaciju Badinterovih zaključaka, v. Roth, 2015.

vojski.¹⁴ Vodeći političari tadašnje Europe i svijeta, koji su bili uglavnom zagovornici realističkog pristupa međunarodnim odnosima (npr. Helmut Kohl, John Major i George Bush st.), zaključili su stoga da Jugoslavija više ne obavlja funkcije države, među kojima je glavna: osiguranje vlastitog opstanka, te reda i mira na vlastitom području. Stoga su odlučili dati šansu drugim državama – državama-nasljednicama Jugoslavije – da uspostave stanje mira i pravnog poretka.

U tom se smislu, doista, može reći da je Hrvatska priznata više zbog rata nego zbog referenduma. Zato rat doista predstavlja moment stvaranja države. Države stvaraju ratove, ali i ratovi stvaraju države – čak i kad većina stanovništva zapravo ne želi nezavisnost.¹⁵ Pritom se može uvjerljivo tvrditi da je zbog rata u Hrvatskoj došlo i do priznanja druge tri republike koje su proglasile nezavisnost: Slovenije, Bosne i Hercegovine i Makedonije, a – indirektno – i kasnije, i Srbije i Crne Gore (koje su se razdvojile u dvije države 2006.), te Kosova, koje je ostvarilo djelomično međunarodno priznanje (2008.). Zahtjevi ostalih u ratu nastalih ali samoproglašanih jedinica, koje nisu imale status republika (ili u slučaju Kosova, pokrajine) prema ustavno-političkom uređenju SFRJ su odbijeni.

Zbog te činjenice bilo je relativno jednostavno oblikovati konstrukt u kojem je rat postao *zlatno doba* hrvatske povijesti.¹⁶ Iako je taj konstrukt potom selektivno interpretirao događaje iz tog rata, te ga je predstavio vrlo jednostrano – bez prihvaćanja njegove druge strane, one koja je bila neprijateljska ne samo prema Srbima u Hrvatskoj nego i prema susjednoj Bosni i Hercegovini i Srbiji, te prema politici mira i pluralizma unutar same Hrvatske – on je ipak utemeljen na ovoj fundamentalnoj činjenici. Mitovi, naime, nisu laži, ili barem nisu samo laži: oni su konstrukti koji se temelje na selektivno odabranim činjenicama, dok se druge činjenice – koje ne odgovaraju mitu – ignoriraju i negiraju.¹⁷ Mit je zato tako zavodljiv, a često i uspješan: on promovira samo onu priču koja je

14 Za proces prelaženja oficira i profesionalnih vojnika JNA koji su bili Hrvati u sastav Hrvatske vojske v. Žunec, 2013. Za isti proces kad se radi o pripadnicima obavještajnih službi, v. Gaura Hodak, 2014.

15 Stvaranje Hrvatske u ratu bilo je samo treće u nizu stvaranja država zbog rata na tom prostoru u 20. stoljeću. Zbog rata je stvorena Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, i to ne stoga što je većina naroda tako htjela, nego zato što se prethodna politička formacija, Austro-Ugarska imperija, raspala s krajem Prvog svjetskog rata, a dominantna politička volja slijedila je preporuke o „samoodređenju naroda“, koje je proklamirao američki predsjednik Wilson (Kardum, 2014). Federativna Narodna Republika Jugoslavija, proglašena 1945, također je rezultat rata, Drugog svjetskog – iako je u pravnom smislu između nje i prethodne Jugoslavije postojao kontinuitet, pa se u tom slučaju radi o stvaranju nove države samo *de facto*, ne i *de iure*. I Hrvatska je stvorena u ratu, zbog toga što se prethodna država (SFRJ) raspala, kao i zbog konstelacije odnosa u međunarodnoj zajednici koja je omogućila da se umjesto Jugoslavije konstituiraju nove države, njene nasljednice. U sva tri slučaja, historijska uspomena ljudi koji su živjeli u Hrvatskoj povezivala je rat i nastanak države. Zato su neke interpretacije koje povezuju nacionalni identitet s prethodnim ratovima tako slične u svim slučajevima.

16 Za koncept *zlatnog doba* (*Golden Age*), v. Smith, 2001; Guibernau & Hutchinson, 2001; Hosking & Schöpflin, 1997. Od šire literature o nacionalizmu koja je korisna za objašnjenje i hrvatskog slučaja, v. Malešević, 2009; Anderson, 1983; Smith, 1999.

17 Za mitove i njihovu političku upotrebu v. Girardet, 2000; Gagnon, 2004; Cipek, 2012; Jović, 2017. Za primjenu teorija o mitovima i nacionalnim identitetima na slučaj Jugoslavije i post-jugoslavenskih zemalja, v. Kolsto, 2005; Kolsto, 2016; Djokić, 2012; Gavrilović, 2009; Kuljić, 2006.

„nama“ prihvatljiva, dok svaku alternativnu interpretaciju odbacuje kao „rušenje temelja državnosti“. Zato što koristi neke činjenice, mit nije moguće opovrgnuti znanstvenim kriterijima kao u potpunosti neistinit. Ako ga želimo izazvati, treba se osloniti na politiku sjećanja i razotkrivanja skrivenih činjenica i skrivenih osobnih sjećanja. Potrebno je otvoriti prostor za alternativne interpretacije, kako bi se dovela u pitanje interpretacija prema kojoj je mit isto što i historijska istina. On je, možda, samo jedna od istina, a nikad nije cijela istina, iako uvijek tvrdi da to jest.

Drugi razlog zbog kojeg je rat u Hrvatskoj temelj novog nacionalnog identiteta jest u tome što je Hrvatska (a pod pojmom „Hrvatska“ ovdje mislimo: dominantna i službena Hrvatska, ne i ona alternativna, odnosno manjinska) ratom postigla gotovo sve svoje proklamirane nacionalne ciljeve. Pritom ističemo tri:

1. Prvo, ona je, kao što smo upravo objasnili, tim ratom postigla nezavisnost i međunarodno priznanje, kojeg bez rata nije mogla postići.
2. Drugo, ona je ratom – a posebno završnim vojno-policijskim operacijama u ratu, kao što su Bljesak i Oluja iz 1995. – reintegrirala svoje teritorije, definirane teritorijalnom podjelom socijalističke Jugoslavije kroz ustave te države (Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije) već od 1946. nadalje. Integriranje teritorija uglavnom nije uključivalo i integriranje ljudi, odnosno manjina – a naročito srpske, koja je u najvećem broju (od oko 250 do 300 tisuća) napustila Hrvatsku zbog tih operacija i potom se nije nikad u nju vratila.
3. Treće, Hrvatska je ratom i u ratu postigla etničku homogenost koju ranije nije imala. Prije rata, prema popisu stanovništva iz 1981. godine (zadnjem koji se može smatrati sasvim regularnim, jer je onaj iz 1991. već bio održan u poluradnim uvjetima), u Hrvatskoj je čak 22 posto stanovnika pripadalo nekoj nacionalnoj manjini (iako se riječ „manjina“ u socijalizmu nije koristila nakon 1963. godine, pa je njen povratak u službeni politički i pravni diskurs predstavljao izazov za one na koje se odnosio)¹⁸, od kojih je najveća bila srpska – koja je činila oko 12 posto stanovništva. Nakon rata i zbog rata, taj se broj pripadnika manjina smanjio na samo 7.5 posto, dok je oko 1.5 posto ostalo „nacionalno neopredjeljeno“. Prije rata je, dakle, u Hrvatskoj oko 78 posto građana za sebe reklo da su etnički Hrvati, dok je nakon rata taj postotak povećan na 91 posto. S obzirom na ciljeve hrvatskog etničkog nacionalizma – da se poveća etnička homogenost Hrvatske, kao preduvjet njene stabilnosti i dugoročnog opstanka – radi se o uspjehu (iz etnonacionalističke perspektive, koja je tada bila dominantna)¹⁹ kojeg, također, ne bi bilo moguće postići bez rata. Nijedna druga europska zemlja nije od kraja Hladnog rata u tolikoj mjeri reducirala broj pripadnika manjina kao Hrvatska. Ona je prije rata bila daleko manje etnički homogena od Slovenije, da bi nakon rata postala etnički homogenija od nje.

18 Za strah od postajanja manjinom v. Jović, 2001.

19 Za Hrvatsku kao zemlju etnodemokracije, v. Štiks, 2010.

Zbog toga što je rat bio tako uspješan sa stanovišta dominantne nacije i njenih navodnih interesa (koje su formulirali i promovirali dizajneri novog hrvatskog identiteta, čak i nasuprot volji većine stanovnika, kao što smo ranije objasnili), rat se slavi, a ne samo komemorira. Hrvatski dizajneri identiteta smatraju da je rat bio koristan, iako i dalje tvrde da ga Hrvatska nije željela nego ga je htjela izbjeći, između ostalog i predlaganjem konfederacijskog saveza sa Slovenijom,²⁰ a potencijalno i drugim republikama koje bi se možda u budućnosti htjele pridružiti tom savezu.

Treći razlog zbog kojeg se o ratu govori kao o ključnom događaju hrvatske povijesti povezan je s interpretacijom o samom karakteru toga rata. Hrvatska smatra da je u „Domovinskom ratu“ bila istodobno pobjednica i žrtva.²¹ Takvu poziciju – istodobno žrtve i pobjednice – nije postigla nijedna druga jugoslavenska republika. Slovenija, također, tvrdi da je bila pobjednica, ali su njene žrtve u kratkotrajnom ratu s Jugoslavijom bile ipak daleko manje, pa je manje uvjerljivo tvrditi da je bila žrtva. Osim toga, neprijatelj u tom ratu (u Sloveniji) bila je jugoslavenska država, koja danas više ne postoji, te je stoga teško održavati narativ o neprijateljskom drugom i povezati ga s nekom od drugih jugoslavenskih nacija, unatoč tome što i u Sloveniji i u Hrvatskoj i danas ima onih koji vode narativne bitke protiv Jugoslavije i Jugoslavena.

Identitetski narativi u drugim državama bivše Jugoslavije također tvrde da su njihovi narodi bili žrtve, ali Srbi, Bošnjaci, Crnogorci, pa ni kosovski Albanci, ne tvrde da su bili pobjednici tog rata. U slučaju kosovskih Albanaca, koji su po elementima svoje dominantne nacionalne naracije najbliži Hrvatima, pobjeda je ostala tek relativna, s obzirom da Kosovo još nije univerzalno priznata država, te nije članica Ujedinjenih naroda, što je Hrvatska postala već u maju 1992. Kosovo, također, nije univerzalno priznato ni od svih zemalja-članica Europske unije i NATO-a, kao ni od dvije zemlje stalne članice Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda: Kine i Rusije. Njegova suverenost je, stoga, i dalje upitna – i to ne samo zbog nedostatka univerzalnog međunarodnog priznanja, nego i zato što je Kosovo i dalje *de facto* pod međunarodnim protektoratom, što Hrvatska nije – čak ni djelomično (a bila je, u godinama u kojima je na dijelu njene teritorije postojao UNPROFOR, a te teritorije su bile tretirane kao zaštićene zone Ujedinjenih naroda).

Narativ o pobjedniku i žrtvi uvijek stvara snažne osjećaje, koje unosi u proces stvaranja i održavanja novog nacionalnog identiteta. Najbliži suvremenom hrvatskom mitotvorstvu su primjeri Srbije nakon Balkanskih ratova i Prvog svjetskog rata, u kojima je Srbija bila pobjednik i žrtva. Objektivno gledajući, i dubina žrtvovanja i veličina pobjede – s obzirom da se radilo o svjetskom ratu – bile su veće u srpskom slučaju od ovog suvremenog hrvatskog. Ali, i u tom slučaju ta je pobjeda relativizirana činjenicom da je stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca kao zajedničke jugoslavenske države, Kraljevina Srbija u stvari nestala jer je bila integrirana u novu državu. Ta pobjeda, stoga, nije mogla biti u potpunosti konzumirana, a srpskom

20 Za pitanje hrvatsko-slovenskog konfederacijskog sporazuma, kao i za diskusiju o tome je li taj prijedlog sporazuma doista htio rekonstruirati Jugoslaviju i spriječiti rat, v. Jović, 2008.

21 Za taj argument, v. Boduszynski & Peskin, 2003.

identitetu koji bi se oko njih mogao graditi pojavila se alternativa u zajedničkom, jugoslavenskom identitetu. Kako bi se taj novi identitet stvorio, važni elementi narativa o žrtvi i pobjedi na kojima bi se mogao graditi poseban srpski nacionalni identitet bili su potisnuti kako bi se nova zajednica odmaknula od traumatičnog – i za njene građane i narode vrlo različitog – iskustva prethodnih ratova.

Narativ o pobjedniku i žrtvi, kao i mit o „Domovinskom ratu“ u Hrvatskoj ima još jednu važnu dimenziju, zbog koje je politički koristan za oblikovanje identiteta suvremene Hrvatske. Ratom se uspostavljaju čvrste granice identiteta, jer se njime produbljuje podjela između kolektivnog Mi i kolektivnog Oni, koji su ne samo redefinjirani nakon rata, nego su i novostvoreni. Time se proizvodi i Sebstvo i Drugost, dva važna elementa svakog identiteta (Čolović & Opačić, 2017). S obzirom na duboke povijesne, kulturalne, geografske i identitetske podjele u hrvatskom društvu – koje su bile vidljive i u ispitivanju javnog mnijenja neposredno prije početka rata, što smo pokazali ranije u ovom članku – narativ o ratu u kojem su se Hrvati jedinstveno borili protiv Srba i Jugoslavije, iskorišten je da bi se postigla veća unutarnja homogenost nacije, kao i čvrsta granica između hrvatske nacije i ovih drugih, sličnih i konkurentskih, identiteta koji je okružuju. Time je mit o „Domovinskom ratu“ dobio i praktično-političku svrhu. On je postao instrument sprečavanja eventualnog raspada same Hrvatske, kao i instrument sprečavanja njene etničke i političke pluralizacije. Time je postao i prepreka povratku izbjeglih Srba u Hrvatsku, ali i demokratizaciji i pluralizaciji političke scene u Hrvatskoj.

U Domovinskom ratu radilo se o ratu između nacija koje su vrlo slične. Srbi i Hrvati dugo su živjeli zajedno, a jugoslavenski identitet (koji je u sebi sadržavao i hrvatski) nije bio nepopularan u samoj Hrvatskoj, u kojoj je – prema popisima stanovništva u cijelom hladnoratovskom razdoblju – bio najveći broj građana koji su se izjašnjavali kao Jugoslaveni u etničkom smislu: 8.2 posto (379.057 stanovnika u popisu iz 1981. godine). Hrvati su u historijskom smislu bili inicijatori i snažni promotori jugoslavenske ideje (npr. kroz ilirizam u 19. stoljeću, ili Orjuna u 20. stoljeću) a bez Hrvatske Jugoslavija nije bila moguća. Jedan Hrvat, Josip Broz Tito, bio je personifikacija socijalističke Jugoslavije i njen najutjecajniji politički akter koji je u simboličkom smislu predstavljao samu socijalističku Jugoslaviju. On je bio – a prema ispitivanjima javnog mnijenja objavljenim čak i 25 godina nakon raspada Jugoslavije i ostao – vrlo popularan u hrvatskoj javnosti.²² Čak i u zadnjoj fazi jugoslavenske krize, u drugoj polovici osamdesetih godina, Hrvatska je politika bila izrazito projugoslavenska, kao što svjedoče, primjerice, političari kao što su Stipe Šušvar i Ante Marković, te drugi visoki funkcioneri Jugoslavije koji su dolazili iz Hrvatske: Budimir Lončar, Milka Planinc, Dušan Dragosavac, Ivica Račan i dr. Svi su oni, iako na različite načine, ostali privrženi ideji Jugoslavije u doba kad su njihovi kolege iz drugih republika već odustajali od koncepta jugoslavenstva, razmatrajući druge opcije (npr. od 1986. do 1990.). Unatoč danas dominantnoj interpretaciji o

22 Za Tita kao najznačajniju ličnost hrvatske povijesti, vidi: Tito najveći Hrvat u povijesti, Račan i Thompson dijele 52. mjesto, 2004., *Index*, 5. januara 2004.

tome da su Hrvati uvijek bili protivnici Jugoslavije, stvarno stanje stvari „na terenu“ ne ukazuje da je to bio slučaj. Zbog toga je i tu činjenicu bilo potrebno „zaboraviti“, odnosno izbrisati iz pojedinačnog i kolektivnog sjećanja.

Secesionistički orijentirani dizajneri novog hrvatskog identiteta smatrali su, stoga, da im rat koristi da bi smanjili i u potpunosti uništili popularnost jugoslavenstva u Hrvatskoj. To su mogli učiniti jedino ratom. Njihove glavne mete bili su, prije svega, Jugoslaveni,²³ kao i simboli zajedničkog i mirnog života prije svega Hrvata i Srba. Vukovar je bio jedan takav simbol. Bosna i Hercegovina – u čiji opstanak zbog njene multietničnosti nacionalistički separatisti nikad nisu vjerovali – drugi. Ti i drugi simboli zajedništva (kao što su multietnički gradovi poput Karlovca, Siska, Zadra, a u Bosni i Hercegovini posebno Mostar i Sarajevo) morali su biti uništeni da bi se pokazalo kako je Jugoslavija nemoguća. Štoviše, oni su sad počeli tvrditi da nikad nije ni bila moguća, te da je između Hrvata i Srba uvijek postojala „vječna mržnja“. Sociološka istraživanja o etničkoj distanci, kao i osobne uspomene na miran i zajednički život, pokazivala su nešto sasvim drugo.²⁴ Zbog toga ih je trebalo ignorirati i negirati novim narativom o permanentnoj mržnji dva slična naroda: Hrvata i Srba. Razdvajanje dva identiteta naročito se intenziviralo kroz novu jezičku politiku u Hrvatskoj, tj. kroz inzistiranje na odvojenosti srpskog od hrvatskog jezika, kroz politiku jezičkog purizma (Kordić, 2010).

Rat je poslužio i kao temelj politike čvrstog i unitarističkog oblikovanja same Hrvatske, koja je lingvistički raznolika zemlja (s tri dijalekta: kajkavskim, štokavskim i čakavskim), geografski nejedinstvena (zbog eksklave na jugu Dalmacije, oko Dubrovnika, koja je teritorijalno odvojena od ostatka Hrvatske), i regionalno duboko podijeljena (sa snažnim osjećajem regionalne pripadnosti u Istri, Slavoniji, Hrvatskom zagorju, Dalmaciji, na Kordunu i Baniji, te u Lici). Uz te podjele, koje su rezultirale u zahtjevima za teritorijalno-kulturnu, pa i političku autonomiju u Istri, Dalmaciji i u Krajini već početkom 1990., treba dodati i povijesne podjele na *ustase* i *partizane*, o kojima je već bilo riječi u ovom članku. Rat je omogućio da se stvori narativ o potrebi izbjegavanja decentralizacije i o štetnosti bilo kakve autonomije za Hrvatsku, kako bi ona izbjegla sudbinu Jugoslavije. Stvorena je ideja o tome da je jedino etnički, kulturalno i politički homogena Hrvatske dugoročno održiva. To je bio i politički interes stranke na vlasti, Hrvatske demokratske zajednice, koja je namjerno u svom imenu izbjegla riječ *stranka* ili *partija*, naglašavajući time da ne predstavlja samo neki *dio* stanovništva nego sve, pa se stoga i nazvala *zajednicom*. Model upravljanja kojeg je HDZ promovirao bio je u velikoj mjeri isti ili sličan onome kako je to činila Hrvatska seljačka stranka (HSS) u međuratnom razdoblju (do 1920. do 1941.), te Savez komunista Hrvatske (SKH) u poslijeratnom razdoblju (od 1945. do 1991.). Sve te tri političke „stranke“ smatrale su da predstavljaju cjelinu Hrvatske, i da je

23 Za potpuno nestajanje Jugoslavena kao etničke kategorije, kao i njihovo nestajanje iz službenog diskursa, v. Markovina, 2015. Za istovrstan proces istiskivanja uspomene na Jugoslaviju iz srpskog nacionalnog identiteta u Krajini, v. Pavlaković, 2016.

24 Za taj argument, v. Pantić, 1987.

politički pluralizam unutar same Hrvatske zapravo štetan za hrvatske nacionalne interese. Ta politika dovela je do nacionalne homogenizacije, a ne liberalno-demokratske političke pluralizacije u cijeloj hrvatskoj političkoj povijesti 20. stoljeća, uključujući i nakon 1990. Međutim, dok je prije promjena koje je označila europska 1989. taj proces bio moguć i bez velikih napora stranke na vlasti, nakon 1989., s pobjedom liberalne demokracije u cijeloj Europi taj je proces bilo nemoguće nastaviti bez rata. Rat je zaustavio demokratizaciju, a naročito liberalizaciju Hrvatske, kao što pokazuju u svojim istraživanjima Lalović (2008) i Katunarić (2013). Hrvatska je, primjerice, 1998. bila manje liberalna nego što je bila 1988. – a svakako je bila manje pluralistična, i u etničkom i u političkom smislu.

Ta ista politika dovela je, potom, i do neliberalne i unitarističke politike povijesti, koja je inzistirala da je preduvjet opstanka Hrvatske u jedinstvenoj – i od države zaštićenoj – interpretaciji prošlosti. Državni intervencionizam u pisanje povijesti, te u školske programe povijesti, doveo je do glorificiranja „Domovinskog rata“ kao momenta ujedinjenja svih Hrvata (Petrungaro, 2009). Stoga je promoviranje mita o „Domovinskom ratu“ postalo prepreka slobodi akademskih istraživanja ove teme u Hrvatskoj. Interpretacija „Domovinskog rata“ postala je rezervirano područje za državu i one dizajnere identiteta koji su prihvaćali državni narativ – za sve ostale ono je postalo rizično područje, u kojem lako mogu biti optuženi za ugrožavanje ustavnog poretka kako bi se ugrozio nacionalni identitet Hrvata i Hrvatske.

Uz sve ove identitetske razloge za korištenje rata kao temelja novog nacionalnog identiteta, postojao je i postoji i pragmatično-politički. Mit o „Domovinskom ratu“ stvorio je mogućnost da se „hrvatski narod“ (kao kolektivitet) pojavi kao nova politička elita, s obzirom da je proglašen pobjednikom tog rata. Subjektiviranje etničkog kolektiviteta jest proces koji se nalazi u samoj biti etnonacionalizma. Ta naracija, u kojoj se narod pojavljuje kao elita (neka vrsta „odabranog naroda“), pogoduje populističkim tendencijama koje potom favoriziraju postojeću stvarnu političku elitu i omogućavaju joj da ostane na vlasti. Kao što je stari socijalistički narativ omogućio pakt između elite i radničke klase (odnosno, „radnih ljudi i građana“, kako se govorilo u kasnoj socijalističkoj fazi) tako je novi nacionalistički narativ omogućio pakt između elite i „hrvatskog naroda“.

Istodobno, unutar te nove elite, stvorena je nova „avangarda“, kroz koncept *hrvatskih branitelja*, ratnih veterana, sudionika tog rata.²⁵ Status *hrvatskog branitelja* omogućen je mnogima, pa je danas u Hrvatskoj registrirano oko 506 tisuća branitelja. Takvo bujanje broja branitelja imalo je svoju političku, socijalnu i simboličku svrhu. Status branitelja donosi brojne privilegije: od mirovine koja je dvostruko viša u odnosu na radničku, do prava na ranije umirovljenje, prednost pri zapošljavanju i obrazovanju, te politički status koji često postaje status „veto-igrača“. Braniteljska populacija i njihove organizacije – iako ne izlaze na izbore sa svojom posebnom političkom strankom – smatraju da je sudjelovanje u ratu dovoljan legitimacijski temelj za njihovu trajnu izvan-institucijsku moć. U tom smislu, neki od njih dovode

25 O hrvatskim braniteljima, v. Koska & Matan, 2017; Ostojić, 2009.

u pitanje demokraciju, smatrajući da je sudjelovanje u „Domovinskom ratu“ bilo važnije od pobjede na izborima. U 2014. braniteljske su organizacije organizirale dug protest (trajao je 555 dana) protiv demokratski izabranog predsjednika Republike (Ive Josipovića) i premijera (Zorana Milanovića), tvrdeći da oni nisu lojalni Hrvatskoj, između ostalog i zato što nisu bili branitelji. Diskurs u kome su branitelji stvarni suvereni u Hrvatskoj sličan je diskursu koji je svojedobno razvila boračka organizacija socijalističke Jugoslavije (Savez udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata, SUBNOR) a potom i Savez komunista Jugoslavije. Prema tom diskursu, oni koji su stvorili neku državu imaju pravo njome upravljati. Stvoritelj uvijek ima pravo upravljati stvorenim: on je subjekt, a ono je objekt. Takav odnos prema državi ustvari narušava narodni i državni suverenitet, jer državu i narod svodi na objekte, a objekt ne može biti suveren.

Iz tih razloga, braniteljima i onima koji su sa njima povezani (političke stranke desnice, njihove obitelji, Crkva i dr.) u interesu je da se hrvatsko društvo nikad ne odvoji od rata. Oni perpetuiraju narativ o ratu u svakodnevicu, te ga nameću u javnom prostoru – što zbog ideoloških, a što zbog sasvim konkretnih političko-pragmatičkih razloga. Održavanje tog mita, te selektivne interpretacije prošlosti ima, stoga, sasvim konkretne političke svrhe i nije samo stvar ideologije i identiteta, nego održavanja privilegiranog statusa utemeljenog u sudjelovanju – ili navodnom sudjelovanju – u ratu.

ZAKLJUČAK

Ratovi su česta tema u izgradnji i obnovi nacionalnih identiteta. Oni završavaju, ali i traju dugo nakon završetka. Ratovi nikada ne nestaju kao mogući motiv za konstrukciju i rekonstrukciju nacionalnih mitova. Možda su ponekad „uspavani“, pa izgleda da su stavljeni *ad acta*, ali ih se uvijek lako „probudi“, kad za to postoji motiv, sredstvo i prilika.

Iako smo se u ovom članku bavili hrvatskim slučajem, on nije jedini slučaj intenzivnog upotrebljavanja rata u političke svrhe, posebno kad se radi o preoblikovanju nacionalnog identiteta. Dovoljno je pogledati suvremenu Istočnu Europu, primjerice Poljsku u kojoj je *katynska* epizoda iz Drugog svjetskog rata i dalje važan element u konstrukciji nacionalnog identiteta. U Mađarskoj su kontroverze u vezi s interpretacijom vladavine Miklósa Horthya i danas žive, kao da je rat završio prije nekoliko godina a ne prije više od 70. Slično je i s interpretacijama karaktera sovjetske vlasti i uloge SSSR-a u baltičkim zemljama i Ukrajini. Ruska vanjska politika inzistira na pozitivnoj ruskoj ulozi u oslobođenju Europe od fašizma (naglašavajući antifašizam kao živ koncept čak i danas), optužujući pritom vlade nekih drugih zemalja (npr. ukrajinsku) za revizionizam i rehabilitaciju fašizma (Cipek, 2018). U hrvatsko-srpskim odnosima, interpretacije događaja i ličnosti iz Drugog svjetskog rata (npr. karaktera Nezavisne Države Hrvatske, pitanja karaktera i broja žrtava koncentracijskog logora Jasenovac, uloge zagrebačkog nadbiskupa Stepinca u tom ratu, karaktera kraljevske vojske i uloge njenog lidera Draže Mihailovića, odnosa prema političkim akterima

kao što je bio Milan Nedić i sl.) predstavljaju i danas prepreku za punu normalizaciju tih odnosa. Žive su i rasprave o odnosu prema žrtvama revolucionarne akcije jugoslavenskih partizana nakon kraja Drugog svjetskog rata (npr. na Bleiburgu, ili u egzekuciji Draže Mihailovića, sudskoj osudi nadbiskupa Stepinca ili pri egzekucijama pripadnika neprijateljske emigracije), koje predstavljaju i danas aktualna politička i identitetska pitanja.

Oživljavanje rata kroz nove interpretacije njegovog karaktera događa se i u okviru novog vala politički inspiriranog povijesnog revizionizma, gotovo u svim zemljama nekadašnje socijalističke Europe, pa i šire (npr. u Italiji, v. Tenca Montini, 2016). Traganje za novim interpretacijama je u biti historiografije kao i drugih humanističkih područja i društvenih znanosti. Ali, ovdje se često radi o potpuno neakademske akterima, često amaterima i političarima, čiji motivi nisu usmjereni k unapređivanju znanosti, i čije metode nisu akademske. U doba vladavine amaterizma u gotovo svim poljima društvenosti, takve su tendencije neizbježno anti-prosvjetiteljske, jer služe konstruiranju mitova umjesto znanosti. U uvjetima vladavine privida i image-a, te lažnih vijesti umjesto činjenica, takve amaterske interpretacije imaju svoju publiku, pa već sad proizvode političke posljedice.

Hrvatski slučaj, dakle, nije jedini, ali je danas sigurno izniman po svom intenzitetu i karakteru. Dok su u slučaju drugih istočno-europskih nacija u fokusu reinterpretacije Drugog svjetskog rata, u hrvatskom slučaju se radi o ratu koji je relativno nedavno završio i koji je stoga ostavio još uvijek duboke tragove na osobnim identitetima mnogih ljudi. „Domovinski rat“ bio je, također, po mnogočemu „repriza“ građanskog rata koji se u Hrvatskoj odvijao tokom Drugog svjetskog rata (v. Goldstein, 2007). U njemu su se pojavili – barem na simboličkoj razini – ponovno „ustaše“ i „četnici“, a obnovljene su i radikalne ideologije i prakse etničkog čišćenja, posebno kroz politiku uništavanja manjina: Srba i Hrvata tamo gdje su bili u manjini u odnosu na drugu naciju. Zbog toga su se u identitetskom smislu ta dva rata povezala na način da se istodobno govori i o Drugom svjetskom ratu i o „Domovinskom ratu“. Nova interpretacija hrvatske povijest, koja polazi od Domovinskog rata, uključuje i reviziju prethodnih interpretacija Drugog svjetskog rata.

Rat je traumatičan događaj za svaku naciju. Međutim, za one koji u okviru nacije smatraju da je nacionalna nezavisnost i suverenost vrijednost za koju treba biti spreman platiti svaku cijenu, pa i cijenu rata, rat nije samo tragedija. U hrvatskom slučaju vidimo da su mnoge kategorije stanovništva od rata imale velike štete, ali su neke – i to ne malobrojne – imale i koristi. Oni koji su se ratom okoristili održavaju narativ kojim se rat slavi, a ne samo komemorira, živim i više od 25 godina nakon rata. Politika stvaranja mira ne može se, međutim, voditi pod latinskom parolom: „Si vis pacem para bellum“ – „ako želiš mir, spremaj se za rat“. Sasvim suprotan zaključak – „ako želiš mir, spremaj se za mir“ bio bi primjereniji i korisniji za društva koja su i sama višekratno u 20. stoljeću osjetila tragediju rata.

INTERPRETING THE “HOMELAND WAR” (1991–1995) AND RE-CONSTRUCTION OF CROATIAN NATIONAL IDENTITY

Dejan JOVIĆ

Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu, Lepušićeva 6, 10 000 Zagreb, Croatia

e-mail: dejan.jovic@fpzg.hr

SUMMARY

Contemporary Croatian state seceded from the Yugoslav federation during the wars of the 1990s, or – as it is called in Croatia – the “Homeland war”. States that are created in wars or as result of wars often treat war not only as tragedy but also as the birthplace of its statehood, and thus as their own Golden Age. This is especially the case for states that claim that in these wars they were both Victims and Winners. This is the case with contemporary Croatia with regard to its “Homeland war”. As result of such interpretation of the war, Croatia’s everyday political and social life is full of commemorations but also celebrations of the war. Interpreting of previous wars (including the Second World War) became a key feature of the process of reconstruction of Croatian national identity. This process is facilitated by the fact that Croatia has achieved its main objectives in the war: independence, international recognition, territorial reintegration and ethnic homogenisation. In addition to these identity and ideologically based reasons, there are also some political or pragmatic, linked with the status of the “Croatian Defenders from the Homeland War”. Veterans’ associations and about 500,000 registered Veterans do not allow the war to be “forgotten”. Their status and privileges are closely connected to survival of the dominant narratives about the war. At its end, the article compares Croatian case with the usage of wars in other East-European post-Communist states.

Keywords: national identity, Homeland War, Croatia, political and national myths, nationalism, Yugoslavia

IZVORI I LITERATURA

- Anderson, B. (1983):** *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.* London, Verso.
- Beskromni, I. (1946):** *Priče iz Domovinskog rata.* Zagreb, Glas rada.
- Blanuša, N. (2017):** Trauma and Taboo: Forbidden Political Questions in Croatia, *Politička misao*, 54, 1–2, 170–196.
- Bohuszyski, M. & V. Peskin (2003):** International Justice and Domestic Politics: Post-Tudjman Croatia and the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. *Europe-Asia Studies*, 55, 7, 1117–1142.
- Cipek, T. (2012):** Funkcija političkog mita. O koristi mitskog za demokraciju. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 9, 1, 7–19.
- Cipek, T. (2018):** Ruske politike povijesti i Oktobarska revolucija. *Politička misao*, 55, 3, 129–145.
- Čolović, N. & T. Opačić (2017):** Proizvodnja drugoga: Srbi u hrvatskim dnevnim novinama. Zagreb, Srpsko narodno vijeće.
- Čorkalo Biruški, D. & D. Ajduković (2009):** Od dekonstrukcije do rekonstrukcije traumatizirane zajednice: primjer Vukovara. *Revija za socijalnu politiku*, 16, 1, 1–24.
- Degan, V. Đ. (1991):** Jugoslavija u raspadu. Mišljenje Arbitražne komisije br. 1 od 7. prosinca 1991. *Politička misao*, 28, 4, 50–61.
- Djokić, D. (2012):** Nationalism, Myth and Reinterpretation of History: the Neglected Case of Interwar Yugoslavia. *European History Quarterly*, 1, 71–95.
- Gagnon, V. P. Jr. (2004):** *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990s.* Ithaca, New York, Cornell University Press.
- Gavrilović, D. et al. (2009):** Mitovi nacionalizma i demokratija. Novi Sad, Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje.
- Gaura Hodak, O. (2014):** *Tuđman i Perković.* Zagreb, Profil.
- Girardet, R. (2000):** *Politički mitovi i mitologije.* Beograd, Biblioteka XX vek.
- Glaurdić, J. (2011):** *Vrijeme Europe: zapadne sile i raspad Jugoslavije.* Zagreb, Mate.
- Goldstein, S. (2007):** *1941: godina koja se vraća.* Zagreb, Novi liber.
- Grdešić, I. et al. (1990):** *Hrvatska u izborima '90.* Zagreb, Naprijed.
- Guibernau, M. & J. Hutchinson (ur.) (2001):** *Understanding Nationalism.* Cambridge, Polity Press.
- Helms, E. et al. (ur.) (2007):** *The New Bosnian Mosaic. Identities, Memories and Moral Claims in Post-War Bosnia-Herzegovina.* London, Routledge.
- Henjak, A. (2011):** Stranačka identifikacija i granice stranačke mobilizacije u Hrvatskoj nakon 2000. godine. *Političke perspektive*, 1, 1, 29–55.
- Hosking, G. & G. Schöpflin (ur.) (1997):** *Myths & Nationhood.* London, Hurst.
- Ivanković, Ž. (2017):** The Political Economy of Crony Capitalism: A Case Study of the Collapse of the Largest Croatian Conglomerate. *Politička misao*, 54, 4, 40–60.
- Jović, D. (2001):** Fear of Becoming Minority as a Cause of the post-Yugoslav Wars. *Balkanologie*, 5, 1–2, 21–37.

- Jović, D. (2008):** Slovenian-Croatian Confederation Proposal in 1991: A Tactical Move or an Ultimate Solution?. U: Cohen, L. & J. Dragović-Soso (ur.): State Collapse in South-Eastern Europe: New Perspectives on Yugoslavia's Disintegration. West Lafayette, Purdue University Press, 249–280.
- Jović, D. (2011):** Hrvatska vanjska politika pred izazovima članstva u Europskoj uniji. *Politička misao*, 48, 2, 7–36.
- Jović, D. (2012):** The War that is not allowed to be forgotten: Nationalist discourse on the Homeland War (1991–1995) in contemporary Croatia. *Suedosteuropa Mitteilungen*, 52, 3, 52–69.
- Jović, D. (2014):** Samo u mitovima svaki narod želi svoju državu. U stvarnosti – ne. <http://politickamisao.com/?s=samo+u+mitovima> (pristup: 7. 6. 2018).
- Jović, D. (2015a):** Fighting Old Wars Against New Enemies. *New Eastern Europe*, 16, 2, 126–135.
- Jović, D. (2015b):** Lenjinistički i staljinistički izvori Tuđmanove politike samoodređenja i odcjepljenja. *Politička misao*, 52, 1, 15–47.
- Jović, D. (2017):** Rat i mit. Zaprješić, Fraktura.
- Kardum, L. (2014):** Woodrow Wilson i ideja liberalizma. U: Jović, D. (ur.): Liberalne teorije međunarodnih odnosa. Zagreb, Fakultet političkih znanosti, 112–140.
- Kasapović, M. (2005):** Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država. Zagreb, Politička kultura.
- Katunarić, V. (2013):** Rajska zajednica i društveni pakao – sociološka razmatranja. Zagreb, Disput, Biblioteka Luča.
- Kølsto, P. (ur.) (2005):** Myths and Boundaries in South-Eastern Europe. London, Hurst and Company.
- Kølsto, P. (ur.) (2009):** Media Discourse and the Yugoslav Conflict: Representations of Self and Other. Aldershot i Burlington, Ashgate.
- Kølsto, P. (ur.) (2016):** Strategies of Symbolic Nation-Building in South Eastern Europe. London, Routledge.
- Kordić, S. (2010):** Jezik i nacionalizam. Zagreb, Durieux.
- Koska, V. & A. Matan (2017):** Croatian Citizenship Regime and Traumatized Categories of Croatian Citizens: Serb Minority and Croatian Defenders of the Homeland War. *Politička misao*, 54, 1–2, 119–149.
- Kuljić, T. (2006):** Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti. Beograd, Čigoja.
- Lalović, D. (2008):** Države na kušnji. Zagreb, Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske i Disput.
- Ljubojević, A., Jerman, M. & K. Bovan (2017):** Cultural Trauma set in Stone? The Case of Shelling of Dubrovnik. *Politička misao*, 54, 1–2, 197–219.
- Malešević, S. (2009):** Sociologija etniciteta. Beograd, Reč.
- Markovina, D. (2015):** Povijest poraženih. Zagreb, Jesenski i Turk.
- Mirić, J. (1984):** Sistem i kriza. Zagreb, Cekade.
- Ostojić, M. (2009):** Collective Memory in Personal Account of Veterans of the Croatian War 1991–95. *Socio-Anthropologie*, 23–24, 75–114.

- Pantić, D. (1987):** Karakteristike socijalne distance kod zaposlenih u društvenom sektoru SFRJ. *Socijalizam*, 29, 559–602.
- Pavlaković, V. (2016):** Simboli i kultura sjećanja u Republici Srpskoj Krajini. *Politička misao*, 53, 3, 26–49.
- Petrungaro, S. (2009):** Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.–2004. Zagreb, Srednja Europa.
- Roth, B. (2015):** Ne-konzenzualna disolucija država u međunarodnom pravu: inovacije Badinterove komisije u retrospektivi. *Politička misao*, 52, 1, 48–78.
- Smith, A. D. (1999):** *Myths and Memories of the Nation*. Oxford, Oxford University Press.
- Smith, A. D. (2001):** *Nationalism*. Cambridge, Polity Press.
- Šelo Šabić, S. (2003):** „Die Stunde Null“ pedeset godina kasnije. *Reč*, 72, 18, 75–90.
- Šelo Šabić, S. (2014):** Croatia's Fast-Forward Foreign Policy: From Yugoslavia to the EU. U: Keil, S. & B. Stahl (ur.): *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States: From Yugoslavia to Europe*. London, Palgrave Macmillan, 69–93.
- Šiber, I. (1997):** Izborne orijentacije i ideologijski sukobi tijekom Drugog svjetskog rata: značenje političke biografske obitelji. *Politička misao*, 34, 2, 104–128
- Štiks, I. (2010):** Uključeni, isključeni, pozvani: politike državljanstva u postsocijalističkoj Europi i Hrvatskoj. *Politička misao*, 47, 1, 77–110.
- Tenca Montini, F. (2016):** Politika sjećanja za postideološka vremena. *Politička misao*, 53, 3, 7–25.
- Tito najveći Hrvat u povijesti, Račan i Thompson dijele 52. mjesto (2004):** <https://www.index.hr/vijesti/clanak/tito-najveci-hrvat-u-povijesti-racan-i-thompson-dije-le-52-mjesto/179097.aspx> (pristup: 7. 6. 2018).
- Žunec, O. et al. (2013):** *Oficir i časnik*. Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.